

שלה; לא כן התגלות שמיליונים היו עדים לה. ה' הפגין את נוכחותו בפומבי כדי להסיר כל חשד אפשרי שהנוכחות שהורגשה והקול שנשמע לא היו אמיתיים.

אך יש למעמד הר סיני חשיבות מסוג נוסף, לא דתי אלא פוליטי, המתגלה כאשר סוקרים את תולדות האנושות. זן חדש של לאום עוצב בהר סיני, וזן חדש של חברה: לאום וחברה שהם ניגודה של מצרים. במצרים הכוח ניתן בידי המעטים, ואילו הרבים היו משועבדים להם. בהר סיני חדלו בני ישראל מהיות קבוצה של יחידים, ונעשו לראשונה גוף פוליטי: אומה של אזרחים בריבונות האל, שחוקתה הכתובה היא התורה, וייעודה להיות ממלכת כוהנים וגוי קדוש.

עד היום רוב החיבורים בתולדות המחשבה המדינית מייחסים זאת לערי המדינה היווניות ואתונה בפרט, למשנתם של אפלטון ב"המדינה" ואריסטו ב"הפוליטיקה", ולהובס ורוסו ששבו והדליקו את הפלפול הזה בתחילת העת החדשה. זו שגיאה חמורה. אכן, מושגים כמו "דמוקרטיה", קרי שלטון העם, נולדו ביוון. היוונים ניחנו ביכולת ליצור שמות עצם מופשטים ובחשיבה שיטתית. אבל אם נתבונן באבותיה של ההגות הפוליטית המודרנית, דמויות כגון מילטון, הובס ולוק באנגליה והאבות המייסדים של ארצות הברית, נגלה שהספרים שנשרו מחיקם, הספרים שהם ניהלו איתם שיג ושיח הדוק, לא היו כתבי אפלטון ואריסטו כי אם ספרי המקרא. הובס ציטט את התנ"ך 657 פעמים בספרו 'לווייתן'. רעיון החברה החופשית, יסודי בהרבה מזה שפיתחו הפילוסופים היוונים, נולד שנים רבות לפניו: במעמד הר סיני.

לרעיון זה, ולאופן הולדתו, שלושה מאפיינים שנתגלו כמכריעים בחשיבותם. הראשון: שזמן רב לפני שעם ישראל

הפוליטיקה של ההתגלות

מעמד הר סיני, האירוע המרכזי לא רק בפרשת יתרו אלא ביהדות כולה, הינו ייחודי בהיסטוריה הדתית של האנושות. יש עוד דתות הרואות עצמן כדתות התגלות, אך הן מתכוונות להתגלות לאדם יחיד: ישו בנצרות, מוחמד באסלאם. רק ביהדות התגלה אלוהים לא ליחיד (נביא) ולא לקבוצה (זקני העדה) אלא לעם שלם. צעירים וזקנים, גברים ונשים, ילדים ומבוגרים, צדיקים וצדיקים-בפוטנציה גם יחד. כבר אז ידע העם שדבר חסר תקדים קרה. למשה, כעבור כארבעים שנה, לא היה ספק שזהו מאורע שאין דומה לו:

כִּי שָׁאַל נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ, לְמַן הָיוּ
אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ, וּלְמַקְצֵה הַשָּׁמַיִם
וְעַד קֵצֵה הַשָּׁמַיִם: הִנֵּהיָה כְּדָבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה? או הַנִּשְׁמָע
כְּמָהוּ? הַשָּׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ,
כְּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֵתָּה, וַיַּחֲזִי? ... אֵתָּה הָרָאָתָ לְדַעַת כִּי ה'
הוּא הָאֱלֹהִים; אֵינְ עוֹד מְלַבְּדוֹ. מִן הַשָּׁמַיִם הַשְּׁמִיעָךְ
אֵת קוֹלִי... (דברים ד, לב-לו).

בעיניהם של חכמינו בימי הביניים, חשיבותו של מעמד הר סיני הייתה בראש ובראשונה אפיסטמולוגית. הוא יצר ודאות והסיר כל ספק. התגלות שחוה אדם אחד, אפשר לערער על האותנטיות

נכנס לארצו והקים את מערכת הממשל שלו (תחילה השופטים, ובהמשך המלכים), הוא כבר בא בברית עם אלוהיו. ברית זו, ברית סיני, העמידה גבולות מוסריים להפעלת הכוח השלטוני. הקוד המשפטי-מוסרי של התורה כונן לראשונה את עליונותו של הנכון על פני הכוחני. מלך שינהג בניגוד לתורה ייחשב מיניה וביה למי שחרג מסמכותו, והוא עשוי להיות מודח מתפקידו. זה לזו התפיסה המשטרית של התורה.

לדמוקרטיה במודל היווני הייתה תמיד חולשה אחת הרת אסון. אלקסיס דה-טוקוויל וג'ון סטיוארט מיל קראו לה "עריצות הרוב".¹ יעקב טלמון קרא לה "הדמוקרטיה הטוטליטרית".² בשלטון הרוב אין כל ערובה לשמירת זכויות המיעוטים. כפי שהעיר בצדק הלורד אקטון, זה הדבר שגרם לנפילתה של אתונה: "שום חוק לא היה עליון על חוקי המדינה. המחוקק עמד מעל לחוק".³ ביהדות, לעומת זאת, מתפקידם של הנביאים לערער על סמכותו של המלך אם הוא פועל נגד חוקי התורה. היא מצפה מהיחיד לסרב לצווים לא חוקיים או לא מוסריים – כמו למשל במקרה של המיילדות העבריות במצרים. די בכך כדי להחשיב את ברית סיני לצעד הגדול ביותר שצעד האדם בדרך הארוכה אל החברה החופשית.

המאפיין החשוב השני של הולדת החירות במעמד הר סיני טמון במבוא לכתב הברית. ה' אומר למשה:

כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתֹגִיד לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: "אַתֶּם רְאִיתֶם
אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם וְאֲשָׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים
וְאָבֹא אֶתְכֶם אֵלַי. וְעַתָּה, אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמָעוּ בְּקוֹלִי
וְשָׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי, וְהִיִּיתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים
כִּי לִי כָל הָאָרֶץ. וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶּת כֹּהֲנִים וְגוֹי

קְדוֹשׁ". אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.
(שמות יט, ג-ו).

משה אומר זאת לבני ישראל, והללו עונים: "כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה" (שם ח). פירושם של חילופי-דברים אלה הוא שבלי הבעת הסכמה מצד העם לא הייתה ההתגלות יכולה להמשיך. שבלי הסכמת הנמשלים אין ממשל לגיטימי⁴ – אפילו אם המושל הוא, כמו כאן, בורא שמיים וארץ. איני מכיר הרבה רעיונות רדיקליים מזה. אומנם, היו מן האמוראים שלא סברו שהייתה בהר סיני הסכמה חופשית לגמרי. ובכל זאת, בלב היהדות נמצא רעיון שהקדים בשנים רבות את זמנו ולא תמיד הובן במלואו – שהאל החופשי מתאווה לעבודתם החופשית של בני אדם חופשיים. "אין הקב"ה בא בטרונאי עם בריותיו", אמרו חז"ל.⁵

המאפיין השלישי הקדים אף הוא את זמנו: השותפים בברית צריכים להיות "כל העם" – גברים, נשים וילדים. דבר זה מודגש בהמשך התורה במצוות הקהל, טקס חידוש הברית המתקיים אחת לשבע שנים. התורה מפרטת: "הִקְהֵל אֶת הָעָם – הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ" (דברים לא, י-יג). כאשר, כעבור אלף שנים, התנסו האתונאים בדמוקרטיה, רק למגזר צר בחברה האתונאית ניתנו זכויות פוליטיות. הנשים, הילדים, העבדים והנוכרים הודרו. במובנים רבים, הדבר נמשך עד סמוך לימינו. בבריטניה קיבלו הנשים זכות הצבעה רק במאה העשרים. על פי מדרש חז"ל, כאשר עמד ה' לתת את התורה בסיני הוא אמר למשה להתייעץ תחילה עם הנשים ורק אחר כך עם הגברים. זה הסברם של חכמינו לפסוק "כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתֹגִיד לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות יט, ג). בית יעקב, אומרים חז"ל, הם הנשים.⁶ התורה, "חוקת החירות" של עם ישראל, כוללת את כולם. תפיסה זו של האזרחות כזכות אוניברסלית הקדימה את זמנה באלפי שנים.

יש עוד הרבה מה לומר על התאוריה המדינית של התורה.⁷ אך דבר אחד ברור: עם ההתגלות בהר סיני נכנס אל האופק האנושי דבר שלא היה לו תקדים. מאות שנים, אלפים אפילו, עברו עד שמלוא השלכותיו הובנו. אברהם לינקולן ביטא זאת היטב בדבריו בנאום גטיסברג על "אומה חדשה, ההוגה בחירות ומקדישה עצמה להכרה כי כל בני האדם נבראו שווים". בסיני נולדה הפוליטיקה של החופש.

סביב שולחן השבת

- איזה חלק מסיפור מעמד הר סיני מדבר אליכם במיוחד, ומדוע?
- מדוע לדעתכם בחר ה' לחשוף את התורה לעם שלם ולא למנהיג אחד?
- איך תגדירו דמוקרטיה מנקודת מבטה של התורה?

1 אלקסיס דה-טוקוויל, *הדמוקרטיה באמריקה*, מאנגלית: אהרן אמיר, ירושלים: שלם, תשס"ח, כרך ראשון, חלק ב, פרק ז; ג'ון סטיוארט מיל, *על החירות* (לתרגומי השונים), במבוא.

2 יעקב טלמון, *ראשיתה של הדמוקרטיה הטוטליטרית*, תל-אביב: דביר, תשט"ו.

3 Acton, *Essays in the History of Liberty*, p. 13.

4 ניסוח זה לקוח מהכרות העצמאות האמריקנית.

5 עבודה זרה ג ע"א.

6 מכילתא על אתר.

7 ראו על כך בספריי *לכבוד השוני* והגדת פסח על שום מה, ובמחקריהם החשובים של דניאל אלעזר ומיכאל וולצר.